

рядку притягнення їх до відповідальності за порушення етичних норм поведінки).

Висновки

Проаналізовано поточний стан та тенденції тінізації економіки України з використанням різних підходів до визначення її рівня, в результаті якого виявлено, що розміри тіньової економіки України співставні з країнами Латинської і Центральної Америки та Африки і становили у 2013 році 44% ВВП; за розрахунками Мінекономрозвитку, в той самий період максимальна частка тіньової економіки в Україні становила 47% (за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот»), мінімальна – 24% (за монетарним методом), а в розрізі ВЕД: у добувній промисловості та розробленні кар'єрів – 46%, будівництві – 38, переробній – 34, сільському, лісовому, рибному господарстві – 20%.

Визначено чинники виникнення тіньової економіки, якими, зокрема, є: надмірний податковий тиск; зниження контролю з боку держави за бюджетною сферою; відсутність ефективного інституційного забезпечення; непродуктивний вивіз капіталу через офшори; низький рівень заробітної плати; невідповідність попиту і пропозиції на ринку праці і деформація структури робочої сили; низька територіальна мобільність населення; незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку влади; відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією.

Пріоритетами детінізації економіки визначено: зниження регуляторного і фінансового тиску на суб'єктів господарювання; детінізацію фінансових потоків на основі перешкодження непродуктивному відтоку капіталу, розвитку фондового ринку; легалізацію ринку праці; детінізацію земельних відносин; боротьбу з корупцією.

Список використаних джерел

1. Grossman G. The «Second economy» of the USSR // Problems of communism. 1977. No. 5. – P. 25–40.
2. Gutmann P. The Subterranean Economy // Financial Analysis Journal. 1977. Vol. 33.
3. Feige E.L. Defining and estimating underground and informal economies: The new institutional economics approach // World Development, Elsevier – 1990. – vol. 18(7). – P. 989–1002.
4. Kaufmann D., Kaliberda A. Integrating the Unofficial Economy into Dynamics of Post-Socialist Economies: A framework for Analysis

and Evidence // Development Discussion Paper №558. – Harvard Institute for International Development. – 1996. – P. 81–120.

5. Schneider F., 2013 Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline April 5, 2013 ShadEcEurope31_Jan2013

6. Schneider F. The Shadow Economy in Europe, 2013 // F. Schneider, A. Kearney [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://www.atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8lucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192

7. Schneider F. Shadow Economies around the World: What Do We Know? // F. Schneider, R. Klinglmaier; Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA). – Working Papers No 2004–3. – Basel, 2004. – 59 p. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crema-research.ch/papers/2004-03.pdf>

8. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації // З.С. Варналій. – К.: НІСД, 2006. – 567 с.

9. Краус Н.М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія: Монографія / Н.М. Краус. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 141.

10. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика. Монографія / І.І. Мазур. – К.: ВПЦ «Київський університет». – 2006. – 329 с.

11. Мандибура В.О. Тіньова економіка України: теоретико-методологічні аспекти дослідження та проблеми практичного обмеження. – К., 2001. – 136 с.

12. Прилипка Ю. Методичні рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки // Ю. Прилипка // Економіка України. – 2005. – №6. – С. 37–44.

13. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / [Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.

14. Офіційний веб-сайт Світового банку [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukrainehttp://data.worldbank.org/country/ukraine/ukrainian>.

15. Офіційний веб-сайт Visa Europe [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.visaeurope.com/en/visa_europe.aspx

16. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>

17. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. Агентство стратегічних досліджень. Тіньова економіка. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua>

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,

д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ МВС України

«Гібридна» війна як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної модернізації

У статті розглядаються особливості інституційної структури українського суспільства, причини наявності в ній та функціональна роль гібридних, синкретичних, змішаних неформальних утворень, в тому числі у військовій справі.

Ключові слова: «мале» немодернізоване суспільство, експлоарні гібридні синкретичні форми.

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,

д.з.н., професор, Национальная академия внутренних дел МВД Украины

«Гибридная» война как отражение закономерностей развития общества незавершенной модернизации

В статье рассматриваются особенности институциональной структуры украинского общества, причины наличия в ней и функциональная роль гибридных, синкретических, смешанных неформальных образований, в том числе в военном деле.

Ключевые слова: «малое» немодернизированное общество, эксплоярные гибридные синкретические формы.

V. PREDBORSKIJ,

doctor of economics, professor, National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The hybrid war as the reflection of the consistent pattern development society of the incomplete modernization

The article discusses the features of the institutional structure of Ukrainian society, because of the presence in it and the functional role of hybrid, syncretism, mixed non-formal education, including in the military sphere.

Keywords: «small» unmodernized society, explorer hybrid syncretism forms.

Постановка проблеми. Необхідність модернізації вітчизняного суспільства часто обмежується копіюванням досвіду вестернізації, чи удосконаленням радянської моделі реформування, що призводить лише до зростання численних загроз національній безпеці, серед яких одне з головних місць належить феномену синергетичної системи управлінських криз, активованих як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Процеси кризового інвазійного тиску захопили не тільки соціально-економічні, а й інші суспільні процеси, зокрема військові, перетворивши їх на систему модифікованого кризового механізму функціонування суспільства. У зв'язку з цим реформування у будь-якій сфері життя і діяльності (політичній, соціальній, економічній, військовій, організаційній, правовій) у сучасному вітчизняному суспільстві має спиратися на загальні закономірності адекватного реформування.

Після десятиріч прискореного розвитку кризових процесів і провалу несистемних зусиль держави щодо їхнього обмеження та подолання стає зрозумілим, що загроза кризової пастки найтіснішим чином пов'язана із самою проблемою адекватності державного реформування, яке слід здійснювати з урахуванням традиційної суспільної матриці ефективної модернізації. Сама структура сучасних кризових процесів є розгалуженою, комплексною, синергетичною, у ній передовсім найбільшу загрозу становлять паразитарні тіньові сектори, які, своєю чергою, є активними генераторами вторинних кризових процесів, що потребує широких системних змін у суспільній організації.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Наукові розробки у сфері пошуку оптимальної моделі вітчизняного суспільного реформування з урахуванням її історичної матриці та формування ефективної антикризової політики знайшли відображення у роботах таких українських вчених, як О. Алимов, Ю. Бажал, В. Беседін, В. Бодров, В. Бородюк, З. Варналій, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гончаров, А. Гриценко, В. Грушко, А. Даниленко, М. Денисенко, М. Долішній, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, І. Жилияєв, Б. Кваснюк, В. Кузьменко, І. Лукінов, Ю. Макогон, І. Малий, Б. Маліцький, С. Мочерний, В. Найдюнов, В. Ніколаєв, Б. Панасюк, Ю. Пахомов, Д. Стеченко, А. Сухоруков, В. Соловійов, О. Терещенко, В. Федоренко, А. Філіпенко, Л. Шинкарук, Г. Яловий та ін. Проблемам впливу антикризової політики на процеси циклічності економічного розвитку присвячені роботи зарубіжних учених А. Акаєва, М. Артиса, Р. Грінберга, А. Грінспена, Л. Грініна, Ф. Кідланда, С. Классенса, П. Кругмана, А. Медісона, У. Уайт, М. Шимаї, В. Полтеровича, Е. Прескота, Дж. Сапіра, Дж. Стігліца, Ю. Яковця.

Однак поряд із наявністю вагомих наукових результатів нові тенденції, специфічні особливості та унікальні за природою

походження сучасні кризові явища засвідчили наявність ряду невирішених проблем теорії, методології і практики антикризового регулювання. Це стосується теоретичного обґрунтування та вибору ефективної моделі антикризового реформування, існує потреба у подальшому їх системному вивченні.

Метою статті є подальше дослідження особливостей вітчизняного суспільного реформування, форм активізації суспільства в умовах «обмеженої модернізації», застосування засобів «гібридизації» як засобів і форм реформування.

Виклад основного матеріалу. Вивчення вітчизняних та споріднених до них соціально-економічних процесів з метою наступного їх глибокого системного реформування потребує застосування адекватних за своїми когнітивними можливостями засобів дослідження особливостей соціально-економічної структури суспільства та її практичної побудови. До них слід віднести явище гібридизації соціальних відносин, яке охоплює як суто цивільний сектор суспільства, так і військову справу, що виявляється, зокрема, у застосуванні Росією засобів так званої гібридної війни. Це дозволяє концептуально визначитися із причинами її виникнення як сучасного системного соціального (військового) засобу, її відносними перевагами та компаративними можливостями ефективного використання вже у вітчизняних умовах (як цивільних, так і військових).

Щодо військової компоненти, стратегії гібридизації, ведення гібридної війни та її застосування по суті означає розвиток та модернізацію стратегії «непрямих дій» Б. Ліддел-Гарту, який відмічав цінність непрямого досвіду війни, що знаходиться у сфері його більшого різноманіття засобів, форм та меж, більшого значення фактору раптовості. Вивчення воєнної історії, не як лише будь-якого окремого періоду, але цілої системи їх метаморфоз, зазначає на той факт, що у всіх вирішальних компаніях порушення психологічного і фізичного балансу супротивника є найважливішою умовою подальшої успішної спроби зламати його. Це зміщення балансу простору протиріч досягалося стратегічними непрямыми діями, навмисними або випадковими [1, с. 10–14].

Б. Ліддел-Гарт звів свої принципи «непрямих дій» до двох основних:

1) пряма атака на супротивника, який має по-справжньому добре укріплену позицію, практично ніколи не дає позитивного результату і застосовуватися не повинна;

2) щоб перемогти супротивника, його слід вивести із рівноваги, що не може бути досягнуто основною атакою, однак все повинно бути зроблено, щоб основна атака завершилась успіхом.

Таким чином, перемоги можна досягнути, якщо тримати супротивника у невпевненому стані у своєму розумінні ситуації і своїх намірів, а також робити те, чого він не очікує і до чого не

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

готовий. Ліддел–Гарт стверджував, що не слід застосовувати жорстку стратегію потужних прямих ударів або фіксованих захисних позицій. Замість цього належить використовувати мобільні (у XXI столітті – диверсійно–розвідувальні, спеціальні штурмові тощо), що пересуваються і діють у відповідності зі стратегією і тактикою непрямих дій. До своїх висновків він прийшов, коли вивчав методи і перемоги великих стратегів минулого (китайського стратега Сунь Цзи, візантійського полководця Велизарія, Наполеона, Веллінгтона, а в XX в. – Роммеля). Він вважав, що непрямі дії – загальний елемент у стратегії тих, кого він вивчав. Ліддел–Гарт також стверджував, що стратегія непрямих дій може бути застосована не лише на війні й у бізнесі, а й в інших суспільних відносинах. Він почав публікувати свої теорії у 1920–х роках у популярній пресі і згодом виявив, що його або дуже схожі розробки були покладені нацистською Німеччиною в основу стратегії бліцкригу [2, с. 9–10]. Великий потенціал використання стратегії непрямих дій як форми гібридної війни існує в Росії, Україні та інших інституційно близьких країнах.

Дослідження закономірностей розвитку українського суспільства, відтворення в її структурі гібридних (змішаних, синкретичних) суспільних форм дає змогу зробити висновок про те, що воно являє собою: а) цивілізаційну якість як селянське суспільство; б) залежне суспільство, яке знаходиться під інвазійним тиском цивілізаційно–відмінного домінуючого західного (прозахідного); в) імперську (постімперську) провінцію, яка стрімко перетворюється у кризову форму залежного від метрополії маргінального суспільства; г) сформовану систему громадянського опору та взаємної допомоги всередині спільноти у вигляді малих організаційних форм через тиск держави [3–6].

Таким чином, головні ознаки вітчизняного суспільства дають змогу визнати його як «мале» суспільство, яке має незавершений характер модернізації, локальну, неформальну, неінституційовану¹ неформальну природу соціальної організації [7, с. 16].

Модернізація є складним комплексним завданням соціально–економічної, в тому числі воєнної, реформації, яка повинна вирішуватися у єдності з приведенням у відповідність з його принципами соціально–економічних відносин, матеріально–технічної бази і структури народного господарства (у залежності від конкретного стану це може бути промисловий переворот, індустріалізація, постіндустріалізація, неоекономіка та ін.), зі зміною поведінкових характеристик населення і пануючої ідеології, з пристосуванням до них істеблшменту, політичної, правової систем тощо. Водночас слід ще раз звернути увагу на дію принципів збереження в цьому ряду метаморфоз національної економіки, на збереження у соціальній пам'яті суспільства основних засад її традиційної організації.

Країнам селянської цивілізації [8, с. 134–150], які утворюють в сучасних умовах «друге» або «мале» суспільство по відношенню до пануючої західної, притаманний процес незавершеної модернізації. Для неї є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація від-

¹ Інститутом є сукупність норм і поведінкових зразків, які спонтанно відтворюються членами соціальної групи і які таким чином набувають стабільний характер поза будь–якого зв'язку з юридичними обов'язками, сформульованими експліцитним чином.

носин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [7, с. 15–30]. Інакше кажучи, трансформація «малого» суспільства у сучасне є процесом незавершеним.

Абстрактне структурне визначення сучасного модернізованого (розвинутого) суспільства передбачає одночасну трансформацію «простого» суспільства, в якому різні сфери повсякденної діяльності не диференційовані у складне індустріальне суспільство, що включає множину підсистем. Кожна підсистема має значний ступінь автономії стосовно до інших, в ідеальному вигляді сучасного модернізованого суспільства неподільність підсистем повинна бути зведена до нуля. «Головною умовою модернізації є функціональна диференціація підсистем, зокрема політики і релігії, економіки і політики, формування автономних сфер науки, мистецтва, приватного життя» [7, с. 19].

У сучасному модернізованому суспільстві взаємодія державної влади і підприємництва являє собою складну систему суспільних відносин між поліструктурами політичної та господарської влади з приводу спільного використання за допомогою різних важелів у своїх специфічних інтересах ресурсної бази економіки.

Взаємовигідне економічне співробітництво, взаємодія та роз'єднане, самостійне існування підприємницьких та владних структур є невід'ємним атрибутом ринкової західної економіки, в яких функціонально ролі держави та господарюючих (підприємницьких) структур є роз'єднаними. Теорія угод виділяє такі сфери діяльності, які в модернізованому суспільстві повинні функціонувати як диференційовані, роз'єднані підсистеми: ринкова, індустріальна, громадянська, традиційна, економічна, проектна, суспільної думки та творча.

Більшого значення надається відокремленому існуванню цих сфер один від одної, зокрема ринку від інших сфер. Так, вільний ринок передбачає такий режим свого функціонування, коли він позбавлений спільних механізмів впливу від політичної, соціальної чи традиційної підсистеми. Як антитеза йому тінювий ринок виникає всюди, де «економіка повністю не відділена від інших сфер діяльності». І якщо утворення надійного бар'єру між ринком і суспільством знаходилося у центрі трансформації західних країн у XIX–XX ст., то функціонування країн селянської цивілізації йшло великою мірою, зворотним шляхом. Це, зокрема, було характерним для радянської системи. Симбіоз партії і держави – стрижневий елемент радянської системи, який передбачав тісне переплетіння політичних, адміністративних і економічних функцій, наприклад, єдність політичного і господарського керівництва економікою.

Іншим важливим базисом диференційованого існування підсистем модернізованого суспільства є ліберальне уявлення про наявність кордону між приватним і публічним життям. Принципово важливим вихідним пунктом у системі цих уявлень про будь–яку діяльність суб'єкта є захищеність від зовнішніх впливів простору приватного життя. Наявність сфери приватного життя забезпечує «свободу зберігати свою індивідуальність всередині будь–яких суспільних структур і об'єднань» [9, с. 54], здатність захищати її від соціально нав'язаних вимог, які штовхають індивіда до тінізації власної діяльності.

Модель незавершеної модернізації селянського суспільства через неповну функціональну відокремленість різних

підсистем має потужний потенціал неформальної діяльності, тінізації. Це призводить до можливості існування особливого явища «гібридизації», зрощення, синкретизму (нероздільності) різних форм, сфер суспільних відносин, зокрема явища гібридизації влади, зрощення її, з одного боку, з економікою, з іншого – з криміналітетом.

Гібридизація, змішування, синкретизм для цієї соціально-економічної структури є не тільки не випадковою, стихійною подією, але одним із головних об'єктивних іманентних чинників її розвитку, який необхідно когнітивно підняти до рівня чинників, що визначають цивілізаційні переваги суспільної організації і водночас обумовлюють існування асиметрично більшого по відношенню до пануючої розвинутої структури західного суспільства тягаря проблем, пов'язаних, зокрема, з тінізацією соціально-економічних відносин, потужного значення неформальних підрозділів у військовій справі.

У зв'язку з необхідністю подолання вищезазначеного протиріччя слід звернутися до зауважень відомого англійського дослідника селянської цивілізації Т. Шаніна, який радив зосередити увагу на так званих маргінальних соціально-економічних формах, що, на його думку, притаманні селянському суспільству [10, с. 12–17]. Це експолярні (позаполюсні), нечисті економічні форми, які відбивають об'єктивно властиву цьому суспільству якісно більшу різноманітність змішаних форм, що значною мірою, формують соціально-економічну структуру, альтернативну домінуючій у даний час у світі розвинутій ринковій. Експолярні, змішані форми – це форми, які ґносеологічно функціонують поза існуючі інваріанти домінуючої прозахідної економічної моделі і відбиваються у такий спосіб у перетворених формах у базових важелях економічної політики, виявляють себе там і як відповідні її тіньові засади організації реальної економічної влади.

У даних історичних умовах досить переконливо з'ясувалося, що найбільш потужним потенціалом стабільності та сталого розвитку на передбачуваному відрізку історичного шляху володіють саме ті суспільства, де генетично розвинута змішана, нечиста, експолярна економіка. Наприклад, сучасні модернізаційні успіхи південно-східноазійської моделі економічного розвитку пов'язані, зокрема, з тим, що їй притаманна набагато більш розвинута експолярна структура, ніж у сучасного західного суспільства, і у зв'язку з цим вона є значно більш стійкою, адаптогенною до стрімких змін та перманентної нестабільності. Подібна експолярність є закономірністю розвитку і українського суспільства. Так, йому на відміну від західного відповідає не тільки тотальний характер гібридизації влади, а й наявність гібридних економічних форм, таких як податок на додану вартість [11, с. 50], напівпідприємництво, парамілітарна військова діяльність. Як зазначають дослідники економічної структури українського суспільства, вагомим засобом його виживання є надзвичайно щільний характер співіснування приватного бізнесу, приватного життя з роботою за наймом, військовою діяльністю – напівприватно-службовою діяльністю. Для багатьох підприємців-службовців збереження посади (службового місця) в «офіційній» діяльності відіграє багатфункціональну роль: для одних вона є головним засобом нейтралізації конкурентно-адміністративного контролю та протидії, соціального прикриття, для інших – способом на-

копичення трудового стажу, для третіх – страховкою на випадок стрімких соціальних змін, банкрутства, для четвертих – джерелом доступу до дефіцитних ресурсів, пільг та ділових зв'язків [12, с. 526]. У цьому полягає найпотужніше джерело тінізації вітчизняних суспільних відносин, насамперед на рівні верхніх поверхів владної еліти.

Гібридна війна з визначним синергетичним ефектом є проявом визначає синкретизму, змішування, які мають такі основні форми:

- форми організації сил, використання засобів війни – за критерієм масштабу використання збройних сил – використання великомасштабних та невеликих, мобільних підрозділів з високотехнологічною зброєю, системами зв'язку, інформаційною технікою;

- форми організації сил – за критерієм відношення до офіційної влади – державних та парамілітарних (партизанських), добровольчих підрозділів збройних сил. Україні (як і Росії) завжди було характерним широке застосування, окрім державних військових формувань, партизанських, добровольчих, інших парамілітарних підрозділів. За сучасних умов значення невеликих мобільних військових угруповань, у тому числі альтернативних до держави, з функцією виконання диверсійно-розвідувальних, штурмових, терористичних, інших спеціальних завдань різко зростає;

- принципово змінюється значення синкретичних засобів (функцій) колишнього забезпечення основної ударної функції військ – відбувається синергетичне посилення, застосування кібернетичних, пропагандистських, медійних, інформаційних, психологічних, космічних засобів, переведення їх у сегмент основних функцій війни;

- посилення синергетично-синкретичних засобів ведення війни засобами її ресурсного забезпечення – дипломатичного, економічного, торговельного, фінансового, корупційного, енергетичного тощо; синхронізація їх застосування у складі інших засобів військової політики щодо інших основних засобів війни.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити на такому аспекті центральної проблеми даного дослідження: можливість забезпечення сталого, динамічного розвитку суспільства незавершеної модернізації у будь-якій сфері, в тому числі військовій, потребує застосування більш розгорнутої експолярної поліструктури суспільних форм, які виходять за вузькі обмежувальні кордони західної класичної моделі розвитку. У той же час ця поліструктура характерна наявністю багатьох гібридних форм, для яких іманентно притаманні умови існування поза контролем держави, які, таким чином, утворюють широкий тіньовий (неформальний) простір. Подолання цього конфлікту та досягнення можливого компромісу і повинно скласти основні засади соціально-економічної політики в Україні (в тому числі у військовій справі) щодо забезпечення сталого економічного розвитку та обмеження тіньових процесів.

Структурною матрицею експолярних форм у країнах селянської цивілізації є община. Ідея особливої ролі общини у російському суспільстві вперше була висловлена філософом І.В. Кирєєвським, підхоплена Ю.Ф. Самарініним, для яких вона, зокрема, була аргументом на користь природного права селянина на землю і обов'язковості наділення його зем-

лею при переході від кріпосного права до капіталістичних відносин на землі.

Погляди слов'янофілів спочатку відбивали в основному інтереси ліберальної частини російських поміщиків з притаманним їм «православним» націоналізмом, панславізмом, монархізмом, патріархальною демократичністю. Однак концепція особливого шляху та історичної місії Росії захопила поступово і радикальні кола. О.І. Герцен, знайомий з поглядами слов'янофілів на общину з початку 40-х років, звернувся до цієї ідеї після песимістичної оцінки подій революції 1848 року. «Община, – стверджував він, – врятувала російський народ від монгольського варварства і від імператорської цивілізації, від пофарбованих по-європейськи поміщиків і від німецької бюрократії. Общинна організація, хоча і сильно розхитана, встояла проти втручання влади; вона благополучно дожила до розвитку соціалізму у Європі. Ця обставина надзвичайно важлива для Росії» [13, с. 323].

Українські вчені теж приділили значну увагу дослідженню общинних форм господарювання, її особливому значенню у соціально-економічних перетвореннях, їх особливій історичній долі в різних суспільних умовах, зокрема Росії й України, їхньому зв'язку з новими економічними формаціями, такими як кооперація, які генетично пов'язані з общинними утвореннями. Так, відомий український економіст М.І. Зібер опублікував ряд окремих статей, а також велике дослідження «Нариси первісної економічної культури», в яких він значне місце відвів дослідженню общинних форм.

Найвідоміший український економіст М.І. Туган-Барановський опублікував цілу серію ґрунтовних праць, в яких на відміну від сучасних українських дослідників велика увага була приділена майбутньому общинних форм, зокрема досвіду влаштування соціалістичних общин в історії людства та аналізу цього досвіду. Найбільш ґрунтовні з них: «Общественно-экономические идеалы нашего времени» (СПб., 1913) і «В поисках нового мира. Социалистические общины нашего времени» (СПб., 1913). Характерною рисою цих праць був той органічний зв'язок ідей соціалізму з ідеями общини – кооперації, який виявляв, надзвичайно переконливо доводив та оригінально інтерпретував М. Туган-Барановський, роблячи значний крок як у розвитку ідей майбутнього суспільства, так і в розвитку його теорії організації господарювання. Остання стала ще одним вагомим аргументом великого вченого на користь необхідності врахування генетичної спадковості суспільної організації [8, с. 115–117].

Особлива роль гібридних, синкретичних експлоярних (тіньових) «малих» форм у суспільствах незавершеної модернізації визначається не тільки тим, що вони є своєрідним стабілізатором економічної структури, а й найважливішою формою самозахисту, самозбереження суспільства, у тому числі військовими засобами. Це зв'язано з тим, що умови середовища, в якому функціонує «мале» суспільство, впливають на нього, як правило, не безпосередньо, а через деформаційний тиск держави, посиленням в її діяльності паразитарних характеристик. Чим більше цей тиск, тим більше відбувається міграція експлоярних форм у тіньовий (неформальний) спектр суспільного життя. Як відмічає П.О. Кропоткін, протягом останніх трьох століть держави, що утворювалися у всій Європі, систематично знищували установи, в яких

прагнення людей до взаємної підтримки знаходило своє виявлення. Селянські общини були позбавлені права мирських зібрань, власного суду і незалежної адміністрації; землі, що належали їм, були конфісковані. У гільдій були відібрані їх майно та свободи, вони були підпорядковані контролю державних чиновників і віддані на свавілля їх примх та хабарництва. Міста були позбавлені своїх головних прав і самих джерел їх внутрішнього життя. Віче, вибірний суд, виборна адміністрація і верховні права приходу і гільдії, все це було знищено. Державні чиновники захопили в свої руки кожен ланку того, що раніше складало органічне ціле. Осяжна історія протидії цьому з боку суспільства доводить, що навіть при системі пануючого тепер нестримного індивідуалізму землеробські маси побожно зберігають отриманий ним спадок взаємної допомоги; і які тільки держава послаблює залізні закони, при посередництві яких вони розірвали всі узи між людьми, щоб лише тримати їх в своїх руках, ці узи зараз же відновлюються, не дивлячись на численні політичні, економічні та соціальні ускладнення, причому вони відновлюються в таких формах, які найкраще відповідають сучасним вимогам виробництва. Вони вказують також на напрями, в яких слід шукати подальшого прогресу, і на форми, в яких вони намагаються втілитися [14, с. 187–206].

Таким чином, враховуючи характеристики функціонування українського суспільства, слід вказати на велику роль у ньому малих, гібридних, синкретичних неформальних тіньових груп. Так, дослідник українського менталітету О. Кульчицький вважає, що архетипом українського колективного несвідомого є образ доброї родючої Землі, який ґрунтується на віковичному досвіді співіснування народу – хлібороба та Матері-Землі [15, с. 55]. Ряд природно-соціальних факторів вплинули на формування психіки українця, викликали такі стереотипи поведінки, як потайність як реакцію на тиск зовнішніх факторів, домінування малих груп над великими спільнотами, послаблення екстравертної поведінки. В. Бурга домінуючим прошарком у соціальній стратифікації України бачить селянство, аграрний тип цивілізації та психології, схильність до формування малих груп, згуртованість яких має більш інтимний довірчий характер, ніж це відбувається у великих соціальних спільнотах. Таким малим групам властиві рефлексивні установки, які орієнтовані на самоаналіз, саморозвиток та самодостатність [16, с. 228].

Не випадково, що для українського суспільства визначне значення має анархізм, його минуле і сьогодення. Переважаючи більшість його учасників не входять до будь-яких організацій, сприймаючи їх як пути на шляху вияву ініціативи, джерело конфліктів та протиріч.

На противагу формальним організаційним утворенням, у тому числі й військового характеру, сучасні прихильники анархізму часто утворюють неформальні об'єднання. Так, представники деяких течій, як, наприклад, анархо-примітивісти і християнські анархісти, широко використовують як організаційні форми інтернет-співтовариства, соціальні мережі. Для консолідації своїх сил анархісти також використовують широкі і неполітизовані соціальні ініціативи, такі як виступи проти екологічних загроз, знищення історичних забудов міст тощо. Виходячи із факторів, що активізують діяльність цих груп, їх інтенсивність буде зростати.

Отже, об'єктивні закономірності вітчизняних суспільних процесів, їх модернізації призводять до значного поширення та піднесення ролі синкретичних, нероздільних, гібридних трендів, у тому числі у військовій справі. Оптимальне використання гібридних суспільних форм, гібридних засобів війни здатне забезпечити дифузійне вращення цих інструментів у процеси модернізації, принципово підсиливши свій вирішальний вплив на її якість, зробити їх у певній мірі, захищеними, непомітними для дії традиційних небезпек їх функціонуванню, військових засобів виявлення, ідентифікації та протидії, тобто використання гібридних форм як інституційної матриці з якісно новими можливостями – своєрідних соціальних технологій «стелс», яку нездатна уразити традиційна зброя інституційного, організаційного соціального та військового призначення.

Висновки

Таким чином, вивчення вітчизняних та споріднених до них соціально-економічних процесів з метою наступного їх глибокого системного реформування потребує застосування адекватних за своїми когнітивними можливостями засобів дослідження особливостей соціально-економічної структури суспільства та її практичної перебудови. До них слід віднести явище гібридизації соціальних відносин, яке охоплює як суто цивільний сектор суспільства, так і військову справу, як виявляється, зокрема, у застосуванні Росією засобів так званої гібридної війни.

Щодо військової компоненти, стратегії гібридизації, ведення гібридної війни, то її застосування по суті означає розвиток та модернізацію стратегії «непрямих дій» Б. Ліддел-Гарту, який відмічав цінність непрямого досвіду війни, що знаходиться у сфері його більшого різноманіття засобів, форм та меж, більшого значення фактору раптовості. Він вважав, що непрямі дії – загальний елемент у стратегії тих, кого він вивчав. Ліддел-Гарт також стверджував, що стратегія непрямих дій може бути застосована не лише на війні й у бізнесі, але й в інших суспільних відносинах.

Об'єктивні закономірності вітчизняних суспільних процесів, їх модернізації призводять до значного поширення та піднесення ролі синкретичних, нероздільних, гібридних трендів, у тому числі у військовій справі. Використання гібридних суспільних форм, гібридних засобів війни здатне забезпечити дифузійне вращення цих інструментів у процеси модернізації, принципово підсиливши свій вирішальний вплив на її якість, зробити їх у певній мірі захищеними, непомітними для дії традиційних небезпек їх функціонуванню, військових засобів виявлення, ідентифікації та протидії, забезпечує появу но-

вої якості використання гібридних форм як інституційної матриці з якісно новими можливостями – своєрідних соціальних технологій «стелс», яку нездатна уразити традиційна зброя інституційного, соціального та військового призначення.

Список використаних джерел

1. Лиддел-Гарт Б.Г. Решающие войны в истории / Лиддел-Гарт Б.Г. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2012. – 284 с.
2. Журавлев Д.В. Военная техника Советского Союза и Германии / Журавлев Д.В. – Х.: «Клуб семейного досуга», 2010. – 416 с.
3. Кропоткин П.А. Взаимная помощь среди животных и людей как двигатель прогресса / П.А. Кропоткин. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 280 с.
4. Кара-Мурза С.Г. Советская цивилизация (книга первая) / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2001. – 528 с.
5. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [моногр.] / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
6. Предборський В.А. Інституційна пам'ять: тінізаційний аспект / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Наук.-дослід. економ. ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2012. – Вип. 7. – С. 32–36.
7. Олейник А.Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А.Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 418 с.
8. Предборський В.А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів / В.А. Предборський. – К.: Задруга, 2014. – 400 с.
9. Хлопин А. Феномен двоемыслия: Запад и Россия. Особенности ролевого поведения / А. Хлопин // Общественные науки и современность. – 1994. – №3. – С. 54–62.
10. Шанин Т. Иное всегда дано... / Т. Шанин // Знание-сила. – 1990. – №9. – С. 12–17.
11. Павлишенко М. Про економічну суть податку на додану вартість / М. Павлишенко // Економіка України. – 1993. – №7. – С. 49–52.
12. Зубов В.О. Людинотворчі виміри малого бізнесу та проблеми його розвитку в Україні / В.О. Зубов // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку): зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. – Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. – С. 526–527.
13. Герцен А.И. Русский народ и социализм / А.И. Герцен: [соч. соч.]. – М., 1956. – Т. 7. – 466 с.
14. Кропоткин П.А. Взаимная помощь среди животных и людей как двигатель прогресса / П.А. Кропоткин. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 280 с.
15. Українська душа: [зб. наук. робіт]. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
16. Бурева В. Социально-адекватный менеджмент / Бурева В. – К.: Академия, 2001. – 272 с.

О.В. МЕЛЬНИК,
к.е.н., с.н.с., НДІ Мінекономрозвитку і торгівлі України

Аналіз товарообігу паливно-енергетичних ресурсів між Україною та країнами Митного союзу

Стаття присвячена аналізу залежності економіки України від постачання паливно-енергетичних ресурсів з країн Митного союзу.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, експорт, імпорт, Митний союз.